

շուշտ մեռած կարծուելով ողջ ողջ թաղուած են, կըսէ:

Լըբլէն անունով գաղղիացի գիտուն եւ խոհեմ քահանայն կ'ստատէ որ իւր մօրաքոյրը Օռլէան քաղաքին գերեզմանոցը թաղուեր է: Տան ծառայից մէկը գիտնալով որ մեռելին մատը մատնի մը կայ, կերթայ երկրորդ գիշերը, կըսնայ գերեզմանը, եւ մատնին հանել չկրնալով՝ մատը կտրելու կ'իկնի: Կնիկ մարդը մատին ցաւէն կանչ մը կ'ըզէ որ գողը սարսափած կ'ըզէ կփախչի, իսկ մեռելը կ'ենէ տեղէն ու շիտակ իւր տունը կ'դառնայ: Այնուհետեւ տասը տարի ալ կ'ապրի, մէկ զաւակ մըն ալ կ'ունենայ, եւ իւր ամուսնոյն մեռնելէն ետքը ինքն ալ կ'մեռնի:

Փարիզու վիրաբոյժներէն Պէռնառ անունով երեւելի վիրաբոյժը կըսէ թէ աչքովը տեսեր է՝

իրեք չորս օրէ իվեր թաղուած կրօնաւորի մը ողջ հանուիլը գերեզմանէն, թէպէտ եւ գերեզմանէն դուրս դրուելուն պէս իրօք մեռաւ կըսէ:

Այսպիսի դիպուածներ հարկաւ աւելի շատ կ'աւտահին փոխադրական հիւանդութեանց ժամանակ, որովհետեւ ամէն մարդ մեծ շփոթութեան մէջ կ'իկնի, եւ ժանտախտէ կամ բուլբուլէ բռնուած հիւանդին անշնչանալը տեսնելուն պէս մեռած կ'կարծէ, արդեօք այնպիսի խեղճերէն քանի՞ն կ'մեռնին իրենց թաղուելէն ետքը... Հապա պատերազմի ատեն կամ պատերազմէ ետեւ ո՛րչափ կ'իսամեռ կամ մարած մարդիկ ուրիշ մեռելներու հետ կ'նետուին փոսերու մէջ ու բռնութեամբ կ'մեռնին, որ եթէ չթաղուէին՝ գուցէ կ'առողջանային ու տարիներով կ'ապրէին:

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ):

ԲԱՌԱՋՆՆՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԻՄԵՅԻՈՅ ԼԵՋՈՒԻՆ ՄԷՋ ԺԱՂԻԿ ԵՒ ԽԱՆՊԱՂԱԽ ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ.

Մեր աշխարհաբառ լեզուին մէջ բառեր կան՝ թէ՛ հայերէն, եւ թէ՛ այլ ազգաց լեզուով, որ զանազան երկիրներու մէջ զանազան նշանակութիւն ունին, եւ այսպիսի բառերուն իրարու հակառակ եւ անյարմար նշանակութիւնը չգիտող Հայը կը պատահի որ երբեմն փորձանքի մէջ կ'ընկնի, այսինքն կամ յանդիմանութիւն կ'սէ զուր տեղը, կամ կ'ուռոյ պատճառ կ'իկնի: Գուցէ զարմանան ընթերցողք թէ արդեօք ի՞նչ բառեր ունիմք այնպէս իրարու հակառակ նշանակութիւններ ունեցող. այստեղ դնեմք առ այժմ՝ օրինակի համար երկուքը:

Ծաղիկ բառը բաց իւրիմեցւոց կարելի է ըսել թէ բոլոր աշխարհի ուր որ կան Հայեր՝ լաւ կը հասկանան որ դաշտերուն եւ արօտներուն մէջ գտնուած գոյն զգոյն եւ հոտաւէտ բոյսերը կը նշանակէ. այն է որ ռուսերէն կըսուի *гүлдер*, տաճկերէն *çiçek*: Խրիմեցի Հայերը ծաղիկ բառով կ'հասկանան *մոխիր*, իսկ ծաղիկն կըսեն *չիչակ*: — Չեմք մեղադրեր որ մոռացեր են հայերէն լեզուով ծաղիկն ծաղիկ ըսելը, որովհետեւ Տաճկաստանի Հայերն եւս շատ տաճկերէն բառեր խառնած են իրենց սովորական աշխարհաբառին մէջ, Պարսկահայք պարսկերէն բառեր, Վրաստանցիք վրացերէն, Աթաբեխանցիք եւ Նախիջեւանցիք ռուսերէն, Չերքէզահայք չերքէզերէն եւ այլն. բայց թէ Խրիմեցիք ծաղիկ բառով ի՞նչպէս մոխիր կ'հասկընան՝ չգիտեմ: Եթէ Խրիմեցին իւր լեզուն խօսէր միայն իւր երկրին մէջ, Օսմանեան երկրի Հայը իւր տեղը, Վրաստանցին եւ

Աթաբեխանցին իրենց տեղերը, այն ատեն իրենք կըսէին, իրենք կ'հասկընային. «եազան սէն, պօզան սէն, քի՞մ տէր քի եալան սըն». բայց որովհետեւ կ'աւտահի որ պատճառով մը մէկը միւսին երկիրը կերթայ եւ չկարողանար օրինաւոր կերպիւ հասկըցընել իւր լեզուն կամ ուրիշին հասկընալ, հարկաւ կ'ուռ եւս կ'աւտահի:

Խրիմեցի վարդապետին մէկը ատենով Հայաստանի փոքր՝ բայց բազմահայ մէկ քաղաքին քարոզիչ կերթայ. առաջին տարին ձմեռան սաստիկ եղանակին, առաւօտ մը կանուխ կ'ենէ ժամ երթալու. շտապաւ վերնայարկի սանդուղէն (*մեռ-սիլհենկն*) իջնելու ատեն ոտքը կ'սահի եւ մինչեւ վար կ'զլորի՝ ձիւնը սառած լինելուն պատճառաւ. ձայն կ'ուռայ փոքրաւորին եւ սաստիկ բարկութեամբ կ'աւտուիլի որ այն սառուցեալ սանդուղին վերայ ծաղիկ ցանէ, որ մի՛ գուցէ միւս անգամ ընկնի վար եւ մէկ տեղը ցաւցընէ: Ողորմելի ծառան կ'իսոստանայ վարդապետին հրամանը կատարել, բայց շատ փնտռելէն եւ բոլոր քաղաքը քալելէն յետոյ՝ ծաղիկ չկրնար գտնել. յուսահատած կ'ուզայ տուն, եւ չհամարձակիր մեծաւորին յայտնել թէ չգտաւ ծաղիկ: Այն տագնապով գիշերը կ'անցընէ: Առաւօտը վարդապետը կ'արթննայ, փոքրաւորին ձայն կ'ուռայ որ եկեղեցի երթան. խեղճ փոքրաւորին դողը կ'ընէ՝ միտքը բերելով գլխուն գալիքը: Վարդապետը տնէն դուրս որ կ'ենէ, իսկոյն միտքը կ'ուզայ մէկ օր յառաջ գլխուն եկած փորձանքը. կ'հարցընէ փոքրաւորին թէ ա՞յ տղայ, ծաղիկ ցանցի՞ր թէ ոչ:

Տղան այն ամարիու ծայնէն բոլորովին կշփոթի, լեզուն կկապուի. վարդապետը տեսնելով որ պատասխան չկայ, կպտակ մը կիջեցընէ ծառային ու «Անգգամ, կըսէ, ես քեզ չպատուիրեցի» որ այս սառուցեալ սանդուղին վրայ ծաղիկ ցանես. կուզէիր որ այսօր ալ ընկնէի»: Փոքրաւորը դողդերջալով կպատասխանէ թէ Հայր սուրբ, ես յանցանք չունիմ, շատ փնտռեցի ծաղիկ, չգտի: Վարդապետը կառնու կտանի փոքրաւորը ներս խոհակերոցը (*աշխանան*) եւ կցուցընէ թէ այնտեղ ո՛րքան ծաղիկ կայ, այսինքն մոխիր: Խեղճ փոքրաւորը՝ թէպէտ կհասկընայ որ զուր տեղն էր կերած ծեծը, մեծաւորն ալ իւր խառնակ լեզուին պակասութիւնը՝ որ մոխրին ծաղիկ կըսէր, բայց եղածն եղեր էր:

Տանկարագ. այս բառով ծամանեան երկրի Հայերը կհասկընան կոշտ կոպիտ ու անկիրթ մարդ. ու երբ ուզեն մէկուն տգիտութիւնը, կոպտութիւնը կամ պարզութիւնը հասկըցընել, կըսեն, «Տանկալաղ է, շատ տանդալաղ մարդ է. կարծես թէ տանդալաղ է, չի՛լսէ ինչ որ կասինք. ի՞նչ պէտք է լինի, տանդալաղ մարդու քով է կրթուած.» եւ այսպէս կերպ կերպ արհամարհական ձեւերով տանդալաղ բառը կգործածեն: Բայց Խրիմեցի Հայերը *տանկարախ* կըսեն ծամանեան երկրի բնակիչներուն. եւ ոչ պարսաւական մտքով, այլ ամենայն պարզութեամբ. զոր օրինակ, եթէ հարցանէք՝ թէ այս բանը ո՞վ էր բերողը, ո՞վ էր ծախողը, ի՞նչպէս մարդ էր, Խրիմեցին կպատասխանէ, «Տանկալախ էր բերողը. շէնքով շնորհքով տանկալախ էր» եւ այլն. բայց այս խօսքերը կըսէ՝ նորա գովանի կամ անտարբեր յատկութիւնները ուզելով հասկըցընել, եւ իբր որտեղացի եղածը հասկըցընելով, եւ ոչ թէ վար զարնելով. ուստի ոմանք կպարծին եւս ըսելով թէ «Մենք ալ տանկալախի սոյէ ինք. իմ հարս ալ տանկալախ էր. մօրս մեծ հարն ալ տանկալախ եղած է»: Եթէ պատահի որ ծամանեան երկրէ եկած մարդու մը մօտենայ ու հարցընէ թէ «եղբայր, հրամանքդ տանկալախ ես», հարկաւ պէտք է միւսը նեղանայ: Ընթերցողը կրնան երեւակայել թէ այսպիսի դէպքերու մէջ ո՞րքան կռիւներ ու սրտցաւութիւններ կպատահին: Այս տեղ փոքր անցք մը պատմեմ համառօտիւ, որ մօտ տարիներս պատահեցաւ:

Խրիմեցի պատուաւոր անձին մէկը պաշտօնով մը կերթայ Կովկասի կողմերը հայաբնակ քաղաքներուն մէկը, ուր բոլոր ժողովուրդը ծամանեան երկրէն եկած 1830 թուին գաղթականք են: Իմա-

ցածնուն պէս՝ կհաւաքուին քաղաքին երեւելիները եւ աստիճանաւորները, կերթան այն պարոնին բարի տեսութեան եւ շնորհաւորելու նորա գալուստը. նա եւս իբրեւ կրթեալ մարդ՝ կընդունի զանոնք վայելուչ քաղաքավարութեամբ: Ցետոյ խումբ խումբ կներկայանան վաճառականք եւ արուեստաւորք, եւ հիւրը նոյնպէս կընդունի պատուով, եւ քանի մը օրէն ինքն եւս կմեծարէ զանոնք փոխադարձ այցելութեամբ:

Յի մը սորա աւելի մերձաւոր բարեկամներէն մէկը քովը գնացած լինելով, սա պարզութեամբ եւ միամտութեամբ կսկսի գովաբանել տեղւոյն ժողովուրդը, ըսելով թէ «Աղէկ տանկալախներ են «այս տեղացիք... սոցա մեծ հայրերը աւելի մեծաւորն տանկալախներ եղած կերեւան... իմ «մեծ հայրս ալ տանկալախ էր. նա մեզի կպատմէր թէ տանկալախները այնպէս հիւրասէր «մարդիկ են որ շաբաթ իրիկունը երբ ժամէն «գուրս ելնեն իրենց երկիրը՝ մէկ օտարական «Հայ մը չեն թողուր որ իրեն իջեւանը (*խանը*) «կամ խանութը երթայ. մեծ աղաչանքով տուն «կտանին, կպատուեն, եւ մինչեւ երկուշաբթի «առաւօտը կպահեն եւ կհարկեն: Ես սոցա հիւ-«րասիրութիւնը թէեւ իմ տանկալախ մեծ հօր-«մէս լած էի, բայց այժմ ուրախ եմ որ աչքով «տեսայ»: Այս խօսքերը լսելու ատեն բարեկամը իսկզբան շատ այլայլեցաւ, բարկացաւ, մազ մընաց որ պարոնին հետ կռիւ բանար. վասն զի ծանր էր լսել այն անարգական խօսքերը իւր քաղաքակցաց վերայ. բայց համբերութեամբ սպասեց խօսքին վերջաւորութեանը: Իսկ երբ լսեց որ մարդը իւր մեծ հօրն ալ քանի մը անգամ տանդալաղ անունը տուաւ, հագիւ թէ հանդարտեցաւ, եւ անհամբերութեամբ մը հարցուց. «Բարեկամ, դուք տանդալաղ ըսելով ի՞նչ կհասկանաք»: Պատասխանեց Խրիմեցին թէ մենք ծամանեան երկրի բնակիչներուն տանկալախ կըսենք: — Եթէ այդպէս է, շատ շնորհակալ եմ պարոն, որ շուտ մը այս բանը պարզեցիր. ապա թէ ոչ, ճշմարիտն ասեմ, ես շատ այլայլեցայ, ուզեցի մազդ ու մօրուդ մէկէն բուռս հաւաքեմ, բայց աստիճանաւոր լինելուդ համար՝ աչքս վախեցաւ. ապա թէ ոչ, այդքան համբերութիւն չէի ունենար եթէ այն խօսքերը զրուցողը հասարակ ոմն լինէր» ասաց բարեկամը, եւ այնպէս բարով մնա ասաց, քաշուեցաւ: Այս բանը լսելով քաղաքին երեւելիները այնքան նեղացան Խրիմեցի պարոնին դէմ որ մինչեւ քաղաքէն արքայը մտքերէն կանցընէին. բայց բաղդ ունեցաւ որ աստիճանաւոր էր հարուստ եւ մեծամեծ բարեկամներ ունէր:

Ս. Ս.